

ALGIS KASPERAVIČIUS

ORCID: 0000-0001-9091-8728

WYDARZENIA 1918 ROKU I ICH KONSEKWENCJE WE WSPÓŁCZESNYCH LITEWSKICH PODRĘCZNIKACH HISTORII

DOI: 10.15290/sp.2019.27.07

Abstrakt. Po 1990 r. nauczanie historii, zwłaszcza najnowszej, zostało na Litwie zreformowane. Opracowano nowe podręczniki, na początku jako pomoce naukowe. Z czasem pojawiły się prawdziwe podręczniki historii Litwy oraz tak zwane podręczniki zintegrowane.

We wszystkich podręcznikach wydarzenia 1918 r. są przedstawiane jako część dziejów powszechnych, warunkujących utworzenie państwa litewskiego. Zaistniałe warunki zostały pomyślnie wykorzystane przez polityków litewskich. Z podręczników, nie bez wpływu zaleceń dwustronnej polsko-litewskiej komisji ekspertów, wyeliminowano stereotypowy negatywny obraz Polski i Polaków, rozpowszechniony na Litwie w okresie międzywojennym.

Słowa kluczowe: Wielka Wojna, Litwa, podręczniki, historia, 1918 rok

Abstract. After 1990 teaching history, in particular recent, was reformed in Lithuania. New textbooks were developed, first as didactic aids. Over time emerged real textbooks for the history of Lithuania as well as so-called integrated textbooks.

All textbooks present the events of 1918 as part of the world history determining the foundation of the Lithuanian state. The circumstances were successfully used by Lithuanian politicians. The stereotypical negative image of Poland and Poles, widespread in Lithuania in the interwar period, was eliminated from textbooks, not without the influence of the Polish-Lithuanian bilateral expert committee.

Key words: the Great War, Lithuania, textbooks, history, 1918

Wielka Wojna, nazwana później I wojną światową, stworzyła warunki do odzyskania niepodległości przez Polskę i Litwę. Przełomowy stał się rok 1918. O wydarzeniach tego okresu traktuje stosunkowo duża liczba wydawnictw źródłowych, monografii, artykułów naukowych, jak również filmów fabularnych i seriali telewizyjnych. Jednak większość młodzieży nadal czerpie pierwszą systematyczną wiedzę o 1918 r. i jego konsekwencjach z podręczników historii i od nauczycieli.

Na Litwie w związku z powstaniem ruchu *Sąjūdis* i proklamowaniem 11 marca 1990 r. odbudowy niepodległości powstała potrzeba zreformowania szkolnictwa powszechnego. Zwrócono przede wszystkim uwagę na nauczanie historii, a zwłaszcza na podręczniki. Jak wiadomo, w sowieckich szkołach średnich wykładano dzieje powszechne, dzieje Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS), przede wszystkim Rosji, oraz dość powierzchowny kurs historii odpowiednich republik związkowych. Na Litwie taki kurs nazywano historią Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Rzeczywiście w odpowiednich podręcznikach analizowano przeważnie dzieje Litwy XX w., które przedstawiano jednostronnie, często wypaczone i sfałszowane. Wpływ rewolucji 1917 r. w Rosji na sytuację na Litwie wyolbrzymiano, a działalność litewskiego ruchu narodowego i tworzenie niepodległego państwa marginalizowano i fałszowano. Obszerny pierwszy rozdział w jednym podręczniku miał tytuł *Zwycięstwo Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej i ustanowienie władzy radzieckiej na Litwie*¹. Deklaracja 16 lutego 1918 r. była nazywana „aktem niepodległości”, pisanym w cudzysłowie. Naturalnie, że w nowych warunkach potrzebne były zupełnie nowe podręczniki.

Nauczania historii ZSRS zaprzestano już jesienią 1990 r., jednak ze starych podręczników historii powszechnej (starożytności, średniowiecza i historii nowożytnej) korzystano w litewskich szkołach jeszcze kilka lat. Podobne postępowanie z podręcznikami dziejów najnowszych czyli historii współczesnej, a tym bardziej historii Litwy, było niemożliwe. Początkowo zdecydowano się na powtórny edycję w dużym nakładzie syntezy dziejów Litwy wydanej w 1936 r.² oraz podręcznika opracowanego w tymże okresie w kraju i mającego po wojnie kilka wydań na uchodźstwie³.

W szkołach litewskich w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych korzystano tylko z podręcznika Vandy Daugirdaitė-Sruogienė, ale książka została stopniowo wycofana. W tamtym okresie był to już przestarzały podręcznik, w którym, między innymi, przedstawienie stosunków litewsko-polskich odzwierciedlało nastroje, jakie panowały na Litwie w czasach międzywojennych.

Mógł dziwić fakt, że w pierwszej kolejności były opracowane i publikowane nie podręczniki historii Litwy, lecz wydawnictwa dotyczące najnowszych dziejów powszechnych. Jeszcze w 1989 r. została przez autora niniejszego artykułu sporządzona pomoc naukowa, w której omawiane były

1 A. Gaigalaitė, R. Žepkaitė, *Lietuvos TSR istorija X–XI klasėms*, Kaunas 1976, s. 5.

2 *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Vilnius 1989.

3 V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos istorija*, Vilnius 1990.

wydarzenia z lat 1918–1945⁴, a w 1990 r. – dzieje świata powojennego, łącznie z okresem załamania się władzy komunistycznej Europie Środkowej i Wschodniej⁵. W latach 1991–1992 te połączone książeczki zostały wydane jako podręcznik pod tytułem *Historia najnowsza* w językach litewskim, rosyjskim i polskim⁶.

O sprawach litewskich było w niej tylko kilka zdań, więcej natomiast o Polsce. W grudniu 1992 r. na drugim spotkaniu polsko-litewskiej dwustronnej komisji ekspertów ds. podręczników historii i geografii w Warszawie Andrzej Leszek Szcześniak przedstawił obszerną recenzję polskiego wydania wspomnianej *Historii najnowszej* – bardzo pozytywną, z następującym wnioskiem: „Autorowi należą się podziękowania za rzeczowe, obiektywne i z sympatią przedstawione dzieje Polski”⁷. Trzeba jednak przyznać, że we wspomnianym podręczniku interpretacja wydarzeń 1918 r. i pierwszych lat powojennych w Europie oraz niektóre oceny nie różniły się bardzo od ocen, które zawierały sowieckie podręczniki najnowszych dziejów powszechnych. Ten okres w sowieckich podręcznikach był stosunkowo mniej zakłamywany niż historia ZSRS. Znacząca zmiana dotyczyła chronologii – początku dziejów najnowszych. W podręcznikach sowieckich jako znaczący moment otwierający ten okres niezmiennie podawano zagarnięcie władzy przez bolszewików w stolicy Rosji – Petersburgu (Piotrogradzie), co stało się początkiem rewolucji październikowej. We wszystkich współczesnych podręcznikach litewskich powrócono do powszechnie przyjętego na Zachodzie rozgraniczenia między okresami dziejów nowożytnych i najnowszych. Wskazano jako cezurę listopad 1918 r., kiedy została zakończona Wielka (pierwsza) Wojna światowa.

Pierwszy podręcznik historii Litwy, o którym warto wspomnieć, został opracowany przez wykładowcę uniwersytetu w Szawlach (Šiauliai) Arūnasa Gumuliauskasa, obecnie posła na Sejm Republiki Litewskiej⁸. Podręcznik ten nie zawierał jeszcze tekstów źródłowych i ilustracji, nie był więc, nazwijmy to – w pełni przydatny w pracy dydaktycznej. Jednak ta luka pozwoliła na obszerniejsze wypełnienie książki treścią. Obszerne teksty autorskie pozwalały na prezentowanie osobistych poglądów, zwłaszcza odnośnie dziejów najnowszych.

⁴ A. Kasperavičius, *Tarptautiniai santykiai 1918–1945. Antrasis pasaulinis karas*, Kaunas 1990.

⁵ A. Kasperavičius, *Pasaulis po Antrojo pasaulinio karo*, Kaunas 1990.

⁶ A. Kasperavičius, *Naujausųjų laikų istorija. Tarptautiniai santykiai*, Kaunas 1992; *idem*, *Historia najnowsza*, Kaunas 1991, *idem*, *Новеішая історія*, Kaunas 1992.

⁷ Rękopis w posiadaniu autora artykułu, s. 1.

⁸ A. Gumuliauskas, *Lietuvos istorija nuo 1915 iki 1953 metų*, Kaunas 1993.

Niestety, ogólny trend w szkolnictwie wkrótce pozbawił historyków takich możliwości. Podręczniki stały się obficie ilustrowane, kolorowe, tekst autorski znacząco skurczył się na rzecz ikonografii. Na pierwszy rzut oka sytuacja nie wydawała się groźna. Jednak rozpowszechnienie i uzasadnienie teoretyczne takiego zjawiska wydaje się już niebezpieczne: jest to wręcz zapowiedź zgonu cywilizacji pisma i powrotu do epoki malowideł naściennych w jaskiniach.

Wracając do meritum, trzeba podkreślić, że Gumuliauskas w swoim podręczniku dość wszechstronnie naświetlił okoliczności wybicia się Litwy na niepodległość. Książka ogłoszona drukiem w 1993 r. została niemal natychmiast przetłumaczona jako pomoc naukowa dla polskojęzycznych szkół na Litwie⁹. Autor rzetelnie odnotował, że deklaracja niepodległości Litwy – Akt 16 lutego 1918 r. był ogłoszony po zażartych sporach między członkami Rady Litewskiej (Taryby). Na ich postawę miała też wpływ sporządzona przez litewskich bolszewików w Rosji *Deklaracja o prawie Litwy do samookreślenia*¹⁰. Deklarację niepodległości Litwy Gumuliauskas ocenił emocjonalnie jako bardzo wzniosłą:

Akt 16 lutego obronił Litwę od zamiarów aneksyjnych Polski, nie pozwolił innym krajom wtrącać się do spraw wewnętrznych. Akt niepodległości zmusił rząd niemiecki do uznania statusu Litwy przynajmniej nominalnie. [...] Nawet w tym przypadku, gdyby ten akt pozostał na papierze, byłby ważnym dokumentem historycznym, wyrażającym wolę oraz ducha narodu z tego okresu¹¹.

W podręczniku omówiona została działalność komunistów litewskich i plany Moskwy względem Litwy, jak również krótki epizod istnienia Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Podsumowano ten wątek w następujący sposób: „Tak zwana władza radziecka na Litwie nie była władzą rad, lecz tylko partii bolszewickiej. Jej polityka wewnętrzna nie była zgodna z interesami mieszkańców Litwy”¹². Autor zaznaczył, że w walkach z Armią Czerwoną Litwinom w pewien sposób dopomogli Polacy, których wojska 19 kwietnia 1919 r. zajęły Wilno: „Litwie było teraz łatwiej walczyć z Armią Czerwoną, ale utraciła ona Wilno”¹³. Akcja gen. Lucjana Żeligowskiego

⁹ A. Gumuliauskas, *Historia Litwy od roku 1915 do 1953. Książka szkolna dla klasy X*, Kaunas 1994.

¹⁰ A. Gumuliauskas, *Lietuvos istorija...*, s. 24.

¹¹ A. Gumuliauskas, *Historia Litwy...*, s. 27.

¹² A. Gumuliauskas, *Lietuvos istorija...*, s. 48

¹³ *Ibidem*, s. 59.

przedstawiona została obiektywnie, lecz w rozdziale *Kraj Wileński pod polską władzą* obok rzetelnej informacji o ciężkiej sytuacji gospodarczej i nędzy ludności spotykamy określenia „polska okupacja”, „okupanci”, „reżim okupacyjny”.

Takie pejoratywne sformułowania dotyczące polskiej władzy na Wileńszczyźnie stopniowo znikają jednak ze stron litewskich podręczników. Nie mała była w tym zasługa polsko-litewskiej dwustronnej komisji ekspertów ds. podręczników historii i geografii. Komisja zaleciła autorom i wydawcom podręczników, by unikali pejoratywnych terminów „okupacja polska” i „okupacja litewska”. Wyraz „okupacja”, między innymi, znajdujemy jeszcze w rozdziale *Konfrontacja polityczna i wojskowa Litwy i Polski* z książki Broniusa Makauskasa¹⁴. To obszerne opracowanie, chronologicznie obejmujące okres od czasów prehistorycznych do początków Drugiej Republiki Litewskiej w 1990 roku, doczekało się trzech wydań (w latach 2000, 2002 i 2004), ale książka nie cieszyła dużym zainteresowaniem wśród uczniów i nauczycieli. Główną przyczyną była zbyt wielka, jak na współczesne czasy, objętość w zestawieniu ze zbyt małą liczbą tekstów źródłowych, ale też brak krytycznego namysłu autora dotyczącego niektórych zagadnień z dziejów Litwy.

Bardziej nowoczesny był drugi podręcznik Makauskasa, opracowany wspólnie z nauczycielem historii Juozasem Brazauskasem. W tej pracy wydarzenia 1918 r. zostały omówione już z zachowaniem należytego obiektywizmu, zwłaszcza przy opisywaniu okoliczności ogłoszenia niepodległości i tworzenia litewskiej państwowości. Wyraźnie pokazano, że w końcu 1918 r. litewska *Taryba* i powołany przez nią tymczasowy rząd Litwy nie miały możliwości pozostania w Wilnie: „w drugiej połowie grudnia w Wilnie panował prawdziwy rozgardiasz. Działo aż kilka ośrodków władzy. Ostatniego dnia 1918 r. Niemcy opuścili Wilno”¹⁵. Litewski rząd „przybył do Kowna 2 stycznia 1919 r., w tym czasie w całym kraju organizowali się miejscowi zwolennicy bolszewików, którzy oczekiwali przyjscia rosyjskiej Armii Czerwonej”¹⁶. Zatem – jak można wywnioskować – w końcu 1918 r. sprawa utworzenia niepodległego litewskiego państwa wyglądała, jeżeli nie beznadziejnie, to przynajmniej problematycznie.

¹⁴ B. Makauskas, *Lietuvos istorija*, Kaunas 2000, s. 304–306.

¹⁵ J. Brazauskas, B. Makauskas, *Lietuvos praeities puslapiai 3 knyga. Vadovėlis X klasei*, Kaunas 2004, s. 13.

¹⁶ *Ibidem*, s. 15.

Tradycyjnie we wszystkich współczesnych litewskich podręcznikach znajdujemy informację o działaniach polskich polityków zmierzających do odnowienia unii polsko-litewskiej. W opracowaniach podkreśla się, że polskie władze nie chciały dopuścić do utworzenia niepodległego państwa Litwinów. Jednak autorzy podręczników stopniowo rezygnowali z radykalnej, skrajnie nieprzychylniej oceny przy opisywaniu postępowania Polaków, szczególnie Józefa Piłsudskiego.

W podręczniku autorstwa Evaldasa Bakonisa znajdujemy fragment wypowiedzi prezydenta Litwy Antanasa Smetony. Smetona negował konieczność rewizji systemu wersalskiego i twierdził, że rewizja na pewno będzie oznaczała nową wojnę, jeszcze tragiczniejszą w skutkach niż konflikt z lat 1914–1918. Taka wojna stałaby się końcem kultury narodów i cywilizacji ludzkości. Zatem „niesprawiedliwy pokój jest dobrodziejstwem w porównaniu ze sprawiedliwą wojną”¹⁷. Przytaczana wypowiedź prezydenta Litwy świadczy, że nie uważał on przynależności Wilna do Litwy za większą wartość, aniżeli pokój oparty na systemie wersalskim. A mowa o systemie, który uprawomocnił przynależność dawnej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego do Polski.

Zajęcie Wilna przez wojska polskie w kwietniu 1919 r. stało się, według Bakonisa, „bardzo istotną pomocą dla wojsk litewskich w walce z Armią Czerwoną”¹⁸. Bezpośrednią zaś pomoc okazywały Litwinom oddziały niemieckie, choć tylko do końca lata 1919 r.¹⁹

W latach międzywojennych dość obszernie pisano w litewskiej prasie wojskowej o udziale formacji niemieckich w walkach z Armią Czerwoną. We współczesnej Litwie temat opisany został w artykule zamieszczonym w nowej encyklopedii litewskiej²⁰. W podręcznikach historii pomoc wojskowych niemieckich nie zawsze jest jednak odnotowana. Na przykład w dwóch podręcznikach wydanych w ostatnim dziesięcioleciu nie znajdujemy żadnej wzmianki o tym zagadnieniu²¹. Natomiast w podręczniku wydawnictwa „Briedis” przytaczana jest nawet liczebność wojsk niemieckich²².

¹⁷ E. Bakonis, *Tėvynėje ir pasaulyje. Istorijos vadovėlis X klasei*, Kaunas 2000, s. 13.

¹⁸ *Ibidem*, s. 21.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ V. Lesčius, *Saksų savanorių daliniai II. Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XX, Vilnius 2011, s. 669.

²¹ G. Kaselis et al., *Istorijos vadovėlis 12 kl.*, Vilnius 2009, s. 23; M. Tamošaitis, *Istorijos vadovėlis 12 klasei, I dalis*, Vilnius 2012, s. 23.

²² I. Kapleris et al., *Laikas. Istorijos vadovėlis 12 klasei, I dalis*, Vilnius 2011, s. 99.

Nie zawsze też podkreślano w litewskich podręcznikach znaczenie walk polsko-bolszewickich dla procesu umacniania niepodległości Litwy. Jeszcze w pracy wydanej w 2000 r. znajdujemy twierdzenie, że Litwini próbowali odebrać bolszewikom Wilno, jednak nie potrafili tego dokonać. Polacy więc pierwsi zajęli Wilno 21 kwietnia 1919 r.²³ Co się tyczy wydarzeń 1918 r., to zgodnie z rzeczywistością podkreślano, że najważniejszy dla Litwinów był czynnik niemiecki. „Od zwycięstwa czy klęski II Rzeszy w Wielkiej Wojnie zależały losy niepodległości Litwy. Czynnik rosyjski stał się groźny dla utrwalenia państwowości litewskiej w końcu 1918 roku”²⁴.

W szkołach litewskich, podobnie jak w polskich, zaczęto ostatnio korzystać ze zintegrowanych podręczników historii. W jednym podręczniku są przedstawiane dzieje Litwy oraz Europy i całego świata. Równocześnie w szkołach korzysta się z podręczników wyłącznie historii Litwy, które nadal funkcjonują, chociaż są coraz rzadziej wydawane. Natomiast zupełnie zniknął osobny rodzaj podręczników do nowożytnej i współczesnej historii powszechnej. Ostatni oryginalny, ciekawy podręcznik, opracowany został przez młodego wówczas wykładowcę uniwersyteckiego i wydany w 2003 r.²⁵ Historii Litwy poświęcono na łamach tej książki jedynie kilka akapitów.

Pierwszy zintegrowany podręcznik historii najnowszej został wydany w 1998 r., był opracowany przez autora niniejszego artykułu oraz pracownika Ministerstwa Oświaty Litwy Rimantasa Jokimaitisa²⁶. Praca została przetłumaczona na język polski przez Jana Sienkiewicza. Wydanie w 2001 r. przekładu dla polskich szkół średnich na Litwie zostało sfinansowane przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”²⁷.

W związku z powrotem do ogólnie przyjętej chronologii, w podręczniku o wydarzeniach ostatnich miesięcy 1918 r. napisano bardzo lakonicznie. Zaznaczono, że rząd litewski został powołany 11 listopada. Już w październiku 1918 r. odbył się w Wilnie pierwszy zjazd Komunistycznej Partii Litwy, a „Celem tej partii było wprowadzenie na Litwie, za przykładem Rosji, dyktatury proletariatu i przyłączenie jej do Rosji. W kraju partia ta nie miała jednak wielu zwolenników. Swoje cele mogli więc komuniści osiągnąć tylko z pomocą Armii Czerwonej”²⁸.

²³ R. Kamuntavičius et al., *Lietuvos istorija 11–12 klasėms*, Vilnius 2000, s. 354.

²⁴ *Ibidem*, s. 349–351.

²⁵ S. Pivoras, *Modernaus pasaulio istorija (XIX–XX)*, Vilnius 2003.

²⁶ A. Kasperavičius, R. Jokimaitis, *Naujausųjų laikų istorija*, Vilnius 1998.

²⁷ A. Kasperavičius, R. Jokimaitis, *Historia najnowsza*, przeł. J. Sienkiewicz, Vilnius 2001.

²⁸ *Ibidem*, s. 21.

Rola Polski jest omówiona przy prezentowaniu tworzenia litewskiej państwowości w latach 1919–1920. Zrobiono to unikając oskarżeń, a tym bardziej inwektyw wobec Polski i Polaków. Podkreślano, że walka o granice i sprawa przynależności Wilna zdeterminowały trwający prawie cały okres międzywojenny konflikt polsko-litewski. Oddziaływanie na Litwę wpływów polskich i bolszewickiej Rosji były czynnikami wzajemnie na siebie wpływającymi. W pracy zawarto następującą ocenę traktatu pokojowego Litwy z Rosją sowiecką zawartego w Moskwie w lipcu 1920 r.: „Traktat ustanawiał wschodnie granice litewskie. Litwie przyznano duże terytorium, którego mieszkańcy przeważnie nie mówili po litewsku. Bolszewicy przewidywali, że Litwa, chcąc to terytorium utrzymać, zmuszona będzie do konfliktu z Polską i stałej współpracy z Rosją sowiecką”²⁹. Zaznaczono również, że w trakcie wojny polsko-rosyjskiej rząd bolszewików zamierzał po pokonaniu Polski zająć również Litwę³⁰. Wniosek wydaje się oczywisty: opór Polaków, którzy nie dali się pokonać, uratował niepodległość Litwy, lecz w podręczniku nie powiedziano tego wprost, pozostawiając czytelnikowi możliwość interpretacji. Wyraźnego podkreślenia wspomnianego wniosku unikali też autorzy innych podręczników. W wydanym w 2012 r. podręczniku Mindaugasa Tamošaitisa stwierdzono tylko trochę dobitniej, iż w wypadku zwycięstwa nad Polską „bolszewicy zamierzali okupować Litwę. Wtedy zaś traktat między Litwą a sowiecką Rosją straciłby wszelkie znaczenie”³¹.

Przeważnie jednoznaczne są w podręcznikach interpretacje faktu zajęcia przez wojsko polskie Wilna w 1919 r. Na przykład, w podręczniku wydanym jeszcze w 2001 r. znajdujemy taką oto ocenę: „walczącym z Armią Czerwoną Litwinom nieoczekiwane pomogli Polacy, którzy po zajęciu Wilna, nacierali dalej w kierunkach północnym i wschodnim”³².

W kolejnych pracach wspomniano także o działalności pierwszego litewskiego rządu pod kierownictwem premiera Augustinasa Valdemarasa. W jednym z podręczników znajdujemy krótkie ogólnikowe omówienie, które kończy się przesadnie optymistyczną nutą: „Odbudowa państwa i utworzenie litewskiej władzy budziło wśród ludności wiarę w swoje siły i umiejętności, nadzieję na lepsze i wolne życie”. Zupełnie nie wspomniano o działalności bolszewików na Litwie oraz o wyjątkowo ciężkich problemach, z którymi

²⁹ *Ibidem*, s. 22.

³⁰ *Ibidem*, s. 26.

³¹ M. Tamošaitis, *Istorijos vadovėlis, I dalis*, Vilnius 2012, s. 25.

³² A. Gečas *et al.*, *Lietuva ir pasaulis. Istorijos vadovėlis 12 klasei*, Kaunas 2001, s. 189.

była zmuszona zmagać się władza litewska³³. Problemy zaś generował również sam rząd. W niektórych podręcznikach zauważano, że w sprawie tworzenia własnego wojska premier Voldemaras w 1918 r. zajmował dziwaczne, quasi-pacyfistyczne stanowisko, nie spieszył się z formowaniem litewskich sił zbrojnych, ponieważ, jego zdaniem, mała oraz słaba Litwa nikomu nie zagraża, więc jej sąsiedzi nie będą mieli powodów atakowania jej³⁴.

Ostatnio w szkołach średnich Litwy najczęściej, choć nie wyłącznie, wykorzystywane są podręczniki wydawnictwa „Briedis”. Podręczniki te mają piękną szatę graficzną, dużo ilustracji, materiałów źródłowych i stosunkowo mniej tekstu autorskiego. Wydarzenia 1918 r. na Litwie są przedstawiane zgodnie z prawdą historyczną, chociaż określenie ówczesnych komunistów litewskich mianem „kolaborantów” brzmi raczej jak pogłos sporów politycznych na dzisiejszej Litwie, niż obiektywna ocena historyczna.

W jednym z podręczników historii najnowszej podkreślono doniosłość Bitwy Warszawskiej z 1920 r. dla historii Litwy. Rozdział *Niepodległe czy wspólne z Polską państwo* rzetelnie przedstawia i tłumaczy powody i przebieg konfliktu polsko-litewskiego³⁵. Wątpliwość budzi tylko twierdzenie, że w 1928 r. na uroczystościach w Wilnie Józef Piłsudski rozmawiał z uczniami gimnazjum litewskiego po litewsku...

We współczesnych podręcznikach litewskich wydarzenia 1918 r. są prezentowane już jako część dziejów powszechnych, które decydowały o możliwości powstania niepodległego państwa litewskiego. Przypomina się, że niemal do końca 1918 r., mimo nominalnej niepodległości, litewskie państwo pozostawało w istocie zależne od Niemiec. Okupacyjne władze nie zezwalały na tworzenie litewskiej administracji, policji, a tym bardziej wojska, co jest podkreślane w podręcznikach. Było to jedną z przyczyn słabych postępów w budowaniu litewskiej państwowości.

Na sytuację na Litwie oprócz czasowej zależności od Niemiec wpływ miały również stosunki z Rosją bolszewicką i Polską. W niektórych podręcznikach oddziaływanie tego pierwszego państwa ocenia się wyłącznie przez pryzmat wtargnięcia na terytorium kraju Armii Czerwonej. W innych zaś dostrzegane jest popularyzowanie na Litwie idei bolszewickich. Większości ludności litewskiej komunizm był zupełnie obcy, lecz w 1918 r. w obliczu prężnej aktywności jego wyznawców, większość ta pozostawała przeważnie bierna.

³³ J. Brazauskas *et al.*, *Naujuju amžiu istorija*, Vilnius 1998, s. 228.

³⁴ M. Tamošaitis, *op. cit.*, s. 19–20.

³⁵ I. Kapleris *et al.*, *Laikas. Istorijos vadovėlis 10 klasei, I dalis*, Vilnius 2007, s. 48–50.

Natomiast opisywanie spraw związanych z sąsiedztwem z Polską stopniowo stawało się dość obiektywne we wszystkich podręcznikach litewskich już pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. Nieliczne wyjątki wciąż się zdarzały, ale dotyczyły prawie zawsze wykorzystania niewłaściwego, pejoratywnego określenia „polska okupacja”. W ostatnich latach i tego już nie znajdujemy. Jednak należy w tym kontekście rozpatrywać przedstawianie w litewskich podręcznikach zdarzeń z całego okresu lat 1918–1923, ewentualnie nawet całego międzywojnia. Podczas omawiania wyłącznie historii z 1918 r. wpływy i znaczenie Polski często pozostają jedynie zasygnalizowane, bez szerszego omówienia.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Szcześniak A. L., Recenzja treści polskich w litewskim podręczniku *Historia najnowsza* opracowanym przez Algisa Kasperavičiusa, Warszawa 1992 – rękopis (w zbiorach autora).

Opracowania

- Bakonis E., *Tėvynėje ir pasaulyje. Istorijos vadovėlis X klasei*, Kaunas: Šviesa, 2000.
- Brazauskas J., Makauskas B., *Lietuvos praeities puslapiai: vadovėlis 10 klasei. 3 knyga*. Kaunas, Šviesa, 2004.
- Brazauskas J. et al., *Naujųjų amžių istorija. Vadovėlis 9 klasei*, Vilnius, Kronta, 1998.
- Daugirdaitė-Sruogienė V., *Lietuvos istorija*, Vilnius, Vyturys, 1990.
- Gaigalaitė A., Žepkaitė R., *Lietuvos TSR istorija X–XI klasėms*, Kaunas, Šviesa 1976.
- Gečas A. et al., *Lietuva ir pasaulis. Vadovėlis XII klasei*, Kaunas, Šviesa, 2001.
- Gumuliuskas A., *Lietuvos istorija nuo 1915 iki 1953 metų*, Kaunas, Šviesa, 1993.
- Kamuntavičius R. et al., *Lietuvos istorija 11–12 klasėms*, Vilnius, Vaga, 2000.
- Kapleris I. et al., *Laikas. Istorijos vadovėlis 10 klasei*, Vilnius, Briedis 2007.
- Kapleris I. et al., *Laikas. Istorijos vadovėlis 12 klasei*, Vilnius, Briedis, 2009.
- Kaselis et al., *Istorijos vadovėlis 12 klasei*, Vilnius, Baltos lankos, 2009.
- Kasperavičius A., Jokimaitis R., *Historia najnowsza*, Kaunas, Šviesa, 1991.
- Kasperavičius A., Jokimaitis R., *Naujausiųjų laikų istorija*, Vilnius, Kronta, 1998.
- Kasperavičius A., Jokimaitis R., *Historia najnowsza. Podręcznik dla klasy 10*, przeł. J. Sienkiewicz, Vilnius, Kronta, 2001.
- Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Vilnius, Mokslas, 1989.
- Makauskas B., *Lietuvos istorija*, Kaunas, Šviesa, 2000.

Pivoras S., *Modernaus pasaulio istorija (XIX–XX a.). Vadovėlis 12 klasei*, Vilnius, Versus aureus, 2003.

Tamošaitis M., *Istorijos vadovėlis 12 klasei, I dalis*, Vilnius, Baltos lankos, 2012.

Events of 1918 and their consequences in present day Lithuanian history textbooks

Summary

The end of the Great War became a breakthrough in the history of Lithuania. Young people are provided with systematic knowledge about the period at school. After rebuilding independent Lithuania in 1990, teaching history, in particular recent, was reformed. There occurred a need for new textbooks instead of the withdrawn Soviet ones.

First a didactic aid "Recent History" was published, and the first textbook of the history of Lithuania from 1915 to 1953 was developed by A. Gumuliauskas. The author cast light on the circumstances and factors which determined the origins and the consolidation of the Lithuanian statehood.

Later on, the so-called integrated textbooks were used. The first textbook of that type was published in 1998 and had several editions. Polish-Lithuanian relations in the interwar years are presented there in compliance with the recommendations of the Polish-Lithuanian bilateral expert committee. It seems that the work of the committee contributed to the elimination of the stereotypical negative image and Poland and Poles from the Lithuanian textbooks.

All the Lithuanian textbooks present the events of 1918 as part of the world's history which enabled the Lithuanian state to come to existence.

Algis Kasperavičius – historyk, publicysta, doktor nauk humanistycznych. Ekspert dwustronnej polsko-litewskiej komisji ds. podręczników szkolnych historii i geografii. Zainteresowania badawcze: historia Francji (koniec XVIII – pierwsza połowa XX w.), dzieje Litwy w pierwszej połowie XX w., stosunki litewsko-polskie i litewsko-żydowskie w XX w. Autor wielu artykułów w polskich wydawnictwach zbiorowych. Ostatnia monografia: *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais* (2016).

e-mail: if@if.vu.lt